

Što je

Univerzalna povijest

i zašto je proučavamo?

Friedrich Schiller
(1759-1805)

26-27 svibnja 1789.-e Schiller je održao ovo predavanje o Univerzalnoj povijesti na sveučilištu u Jeni. Bilo je to njegovo prvo predavanje na novom položaju profesora povijesti. Taj mu je položaj (bez novčane naknade, usput rečeno) priredio Goethe u siječnju te godine. Slava mladog Schillera već je bila tolika, da je njegovo prvo predavanje održano u prepunoj dvorani.

Gospodo, ugodna mi je i časna prigoda s vama odlutati u budućnost kroz polje koje promatračumislionicu prostire toliko mnoštvo stvari na proučavanje, toliko veličanstvenih primjera koje bi marljivi svjetski čovjek trebao slijediti, takva važna objašnjenja filozofu, tako obilate izvore najplemenitijeg veselja svakome bez iznimke—to veliko i široko područje univerzalne povijesti. Pogled na tolike krasne mladiće okupljene oko mene da utaže svoju žeđ za znanjem, a u njihovoj sredini cvate genij čije će prisustvo ostaviti traga u budućim vjekovima, pretvara moju obvezu u užitak, ali isto tako osjećam i težinu i važnost ovog pothvata u punini sile. Što veći dar kojeg vam moram ostaviti u nasljedstvo—a koji dar veći od istine može čovjek dati drugome?—to više moram paziti da mu se vrijednost ne iskvari u mojim rukama. Što življe i jasnije vaš duh shvati u ovom najsretnijem razdoblju svog življenja, što brže vam zasjaju mladenačke žudnje, to veća je moja obaveza spriječiti da se to oduševljenje, koje samo istina ima pravo razbuditi, ne rasipa uludo na prevare i lažna svjedočenja.

Polje povijesti bogato je i neobično široko, u njegovom djelokrugu nalazi se sav svijet morala. Prati nas kroz sve doživljaje koje je čovječanstvo iskusilo, kroz sve mijene mišljenja, kroz sve njegove lude i razborite pothvate, njegov razvoj u izopačenosti i plemenitosti. Povijest pravi obračun svega što je čovjek *uzeo* i *dao*. Nema među vama nikoga kome povijest ne bi imala išta važnog uručiti; ma kako različiti putevi k vašim budućim sudbinama, ona ih negdje spaja; a jednu sudbinu svi međusobno dijelite na isti način, onu koju ste donijeli na ovaj svijet—da se odgojite u duhu

ljudskog bića—a povijest se tom ljudskom biću obraća.

No gospodo, prije nego se prihvatimo točnijeg utvrđivanja vaših očekivanja od ovog predmeta vaše marljivosti i razjasnimo njegovu vezu sa stvarnom svrhom vaših različitih polja znanstvenog rada, ne će biti suvišno da se dogovorimo o toj svrhi vašeg znanstvenog rada. Pripremno razjašnjenje ovog pitanja, što mi se čini pravo i vrijedno truda, na početku naše buduće akademske veze, pružiti će mi mogućnosti da vam izravno usmjerim pažnju na najdostojanstveniju stranu povijesti svijeta.

Tok proučavanja kojeg se „kruhoznanstvenik“[†] prihvati vrlo je različit od toka kojeg filozofski um prihvati. Prvi, koji se uza svu svoju marljivost, zanima samo zadovoljenjem uvjeta da bi se mogao baviti svojim pozivom i uživati njegove povlastice, koji upali moći svog uma samo da bi njihovom pomoću poboljšao svoje materijalne uvjete i zadovoljio uskogrudnu žeđ za slavom, takvom je čovjeku, kad započne svoju akademsku karijeru, najvažnije razlučiti nauke koje zove „učenje za trbuh“ od ostalih koje same po sebi ushićuju um. Takav učenjak vjeruje, da bi svo vrijeme utrošeno na ovo potonje, morao oduzeti od svog budućeg zvanja i da si to potkradanje ne bi nikada mogao oprostiti. Usmjeriti će sav svoj mar na zahtjeve budućeg gospodara svoje sudbine, i vjerovati će da je postigao sve, kad se uzdigne do toga da ga više nije strah pred tim autoritetom. Kad jednom dođe na kraj svog puta

[†] *brotgelehrte* u originalu, znanstvenik koji se u svom znanstvenom radu vodi načelom «trbuhom za kruhom», op. prev.

i dostigne cilj svojih želja, odbacuje nauke koje su ga vodile, jer zašto da se njima i dalje dosađuje? Sad mu je najveća briga otvoriti izložbu tog prikupljenog dragocjenog nakita svog pamćenja, i brinuti se samo da mu vrijednost ne opadne. Svako ga novo napredovanje u njegovoj nauci „za trbuh” uzruja, jer nagovješćuje tek dodatni trud, ili prošlost pretvori bezvrijednom; svaki ga važni izum zastraši, jer lomi stari školski okvir, kojeg je uz toliko napora usvojio, i stavlja ga u opasnost da izgubi sav svoj rad prethodnog načina života.

Tko više jače protiv reformatora od jata kruhoznanstvenika? Tko više koči napredak korisnih revolucija na području znanja od tih istih ljudi? Svako svjetlo, koje sretni genij baca u bilo kojoj grani nauke, iznosi na vidjelo njihovo siromaštvo; njihova zaštitna podloga su ogorčenost, podmuklost i očaj jer u svojoj obrani dotičnog školskog sustava bore se istovremeno za svu svoju egzistenciju. Što se toga tiče, ne postoji nepomirljiviji neprijatelj, ljubomorniji službenik ili netko tko bi žešće javno ožigosao krivovjerje od kruhoznanstvenika. Što ga manje njegovo znanje nagrađuje *samo po sebi*, to više proždire odobravanja kojim ga izvana obasiplju, on posjeduje samo jedno mjerilo rada stručnjaka, kao i za rad uma—trud. Zbog toga ne čujemo da se itko jače tuži na nezahvalnost od kruhoznanstvenika; ne traži svoje nagrade u bogatstvu svog uma—očekuje svoju naknadu u priznanju drugih, u počasnim položajima, u osobnoj sigurnosti. Ako tu podbaci, tko nesretniji od kruhoznanstvenika? Živio je, mučio se i radio uzalud; uzalud je tragao za istinom, ako mu se ta istina nije prikazala u zlatu, objavljenoj hvali i naklonosti princa.

Treba žaliti čovjeka koji s najplemenitijim od svih oruđa, znanošću i umjetnošću, ne želi postići ništa više od običnog radnika s najgorim oruđem, koji za sobom vuče ropsku dušu po carstvu potpune slobode. Još žalosniji je, pak mladić, genij, kad štetne teorije zavedu njegovo naravno, divno koraćanje s pravog puta, i kojeg u toj tugobnoj stranputici nagovore da kukavnom pomnošću sakuplja prolazne pojedinosti svog budućeg zvanja. Krparija nauke njegovog zvanja ubrzo će mu postati odvratna, probuditi će se u njemu želje, koje ona ne može zadovoljiti, njegov će se genij pobuniti protiv svoje sudbine. Sve što radi izgleda mu kao ulomci, ne vidi nikakve svrhe svog rada nego samo

besciljnost koju nije u stanju podnositi. Nevolja ga i trivijalnost njegovog stručnog zaposlenja teško pritišću, jer im ne može parirati radosnom hrabrošću, koja prati samo prosvjetljeno razumijevanje, očekivano savršenstvo. Osjeća se osamljenim, otrgnut iz mreže povezanosti svih stvari, jer je svoj rad zanemario povezati s veličanstvenom cjelinom svijeta. Pravo skida sudske haljine s pravnika čim tračak bolje kulture baci svoje svjetlo na njegovu golotinju, umjesto da on tad nastoji postati novi stvaratelj zakona te time iz svog unutrašnjeg bogatstva poboljšati tako otkrivene nedostatke. Liječnik se otuđi od svoje profesije čim mu kobne grješke ukažu nepouzdanost njegovog sistema; teolog izgubi poštovanje svog poziva čim mu se poljulja vjera u nepogrešivost vlastitog sistema.

A koliko drugačije se ponaša filozofski um! Istom pomnošću kojom kruhoznanstvenik razlučuje svoju znanost od svih drugih, potonji nastoji proširiti doseg svoje nauke, te ponovno uspostaviti njenu vezu s drugim—rekoh *ponovno uspostaviti*, jer je samo um u svom radu apstrahiranja uspostavio te veze, odijelio te nauke jednu od druge. Tamo gdje kruhoznanstvenik cijepa, filozofski um sjedinjuje. Rano je samog sebe uvjerio, da je u polju znanja kao i u svijetu materije sve isprepletano, i njegov gorljivi poriv za skladom ne može se zadovoljiti ulomcima cjeline. Sve svoje napore upravlja k usavršavanju vlastitog znanja, njegova plemenita nestrpljivost ne može mirovati dok mu se sve njegove spoznaje ne poredaju u organsku cjelinu, dok ne stane u sredinu svoje grane umjetnosti i svoje nauke i dok s tog položaja, iz sredine prema kraju, zadovoljnim pogledom ne nadgleda njeno prostranstvo. Nova otkrića u sferi njegovog rada, koja kruhoznanstvenika dovode u očaj, filozofski um oduševljavaju. Možda ispunjaju jaz koji još uvijek kvari rastuću cjelinu njegovih spoznaja, ili stavljaju kamen, koji još nedostaje u zgradi njegovih ideja, i taj je onda upotpuni. Ako ih to otkriće ostavi i u ruševinama, ako novi lanac misli, nova prirodna pojava, novo otkriveni zakon svijeta materije poruši čitavu zgradu njegove nauke, nije važno: *Uvijek je istinu volio više od svog sistema*, i s veseljem će zamijeniti stari, nedovoljni okvir s novim, ljepšim. Uistinu, ako nema udarca izvana koji će razbiti izgradnju njegovih ideja, on sam će je, nezadovoljan, prvi raskomadati, da je ponovno savršeniju uspostavi. Kroz stalno nove i ljepše oblike misli, filozofski um stupa naprijed u višu sferu odličnosti,

dok kruhoznanstvenik, u vječnoj stagnaciji uma, stražari nad neplodnom monotonijom vlastitih, školskih koncepcija.

Filozofski je um najpravedniji sudac zasluga drugih. Pronicljiv i dovoljno domišljat da se okoristi svakom djelatnošću, dovoljno je pravičan poštivati tvorevinu čak i najmanjeg doprinosa. Svi umovi rade za njega—svi umovi rade protiv kruhoznanstvenika. Prvi zna kako sve oko sebe pretvoriti, sve što se dogodi i on pomišlja, u svoje vlasništvo—između umova koji se bave razmišljanjem, postoji prisno zajedništvo svih dobara uma; što u carstvu istine jedan postigne, sve napravi dobitnicima. Kruhoznanstvenik se ograđuje od svih svojih susjeda i ljubomorno im zavidi na svijetlu i suncu, i zabrinut čuva stražu nad rasklimanom ogradom, koja ga jedva jedvice brani pred pobjedničkim razumom. Za sve što kruhoznanstvenik poduzme, mora posuditi poticaj i ohrabrenje od drugih; filozofski um, u svojoj revnosti, nalazi u samom predmetu proučavanja svoj poticaj i nagradu. S koliko više oduševljenja može započeti rad, koliko življa će biti njegova žudnja, koliko upornija njegova hrabrost i njegov rad, jer, po njemu, rad pomlađuje radom. Čak i male stvari postaju veličanstvene pod njegovom stvaralačkom rukom, jer mu je veličanstveni cilj, kojem ove mogu služiti, uvijek na pameti dok kruhoznanstvenik vidi i u veličanstvenim stvarima samo ono što je nevažno. Filozofski se um razlikuje ne po tome što radi, nego kako se vlada prema onome što radi. Gdje god može stajati i raditi, uvijek stoji u središtu cjeline; i ma kako ga daleko predmet njegova rada odvuкао od ostale njegove braće, on je u savezu s njima i blizu njih kroz skladno djelujuće razumijevanje; susreće ih gdje svi prosvijetljeni umovi nalaze jedan drugog.

Hoću li dalje nastaviti ovim opisom, ili se mogu nadati da ste već odlučili koji ćete si od ova dva portreta, koja sam ovdje pred vas postavio, uzeti za uzor? Dali je studij univerzalne povijesti preporučljiv za vas, ili biste ga trebali pustiti, ovisi o tome koji ste između ova dva smjera odabrali. Meni je važan jedino drugi portret, jer bi se nauka, pokušavajući biti korisna prvom, mogla previše udaljiti od svog višeg, konačnog cilja, te mogla ostvariti malu dobit uz ogromnu žrtvu.

Ako se slažemo glede stajališta s kojeg bismo trebali utvrditi vrijednost nauke, onda se mogu približe

osvrnuti na sam pojam univerzalne povijesti, predmet današnjeg predavanja.

Otkrića, do kojih su naši europski mornari došli preko dalekih oceana i udaljenih obala, pružaju nam prizor koliko konstruktivan toliki i zabavan. Pokazuju nam plemena koja nas okružuju, kao djecu različite dobi okupljenu oko odraslog čovjeka, podsjećajući ga svojim primjerom na ono što je bio i odakle je počeo. Mudra nam je ruka čini se sačuvala ta sirova plemena sve do našeg vremena, gdje bismo bili dovoljno napredni u vlastitoj kulturi da plodonosno primijenimo ovo otkriće na nas, i da iz tog ogledala obnovimo zaboravljeni izvor našeg roda. No kako je sramotna i tužna slika koju nam ti ljudi daju o našoj mladosti! A stanje na kojem ih vidimo čak nije ni najniže. Čovječanstvo je počelo sa stanja, koje zaslužuje još veći prezir. One, koje danas proučavamo, već ih nalazimo kao narode, kao politička tijela: A čovječanstvo se prvo moralo uzdići izvanrednim naporom do političkog društva.

A što nam ti putnici govore o ovim divljacima? Naišli su na neke potpune nezalce bez najosnovnijih sposobnosti, bez željeza, bez pluga, neki nisu imali čak ni vatru. Neki su se još hrali za hranu i sklonište s divljim zvijerima, kod mnogih jezik se jedva podigao od životinjskih krikova do znakova sporazumijevanja. Negdje nisu postojale ni obične bračne veze, nisu dostigli spoznaju vlasništva, a drugdje labava duša nije bila u stanju zapamtiti doživljaje koji su se svakog dana ponavljali; vidjeli su divljaka kako nemarno ostavlja ležaj na kojem je spavao jer mu nije palo na pamet da će sutra opet spavati. No kod svih je rat bio prisutan, i nerijetko je meso poraženog bilo nagrada pobjede. Kod nekih, koji su došli do spoznaje raznih životnih razonoda i dostigli viši stupanj kulture, ropstvo i despotizam pružali su grozni prizor o njima. Jednom naiđemo na tiranina u Africi, koji svog podanika prodaje za gutljaj rakije; drugi put oni bi bili pogubljeni na njegovom grobu da mu služe u podzemlju. Gdje se jednom pobožna jednostavnost prostre pred smiješnim idolom, drugi put to bude pred groznim čudovištem; čovječanstvo se oslikava u svojim bogovima. Gdje tamo vidimo kako ga ponizujuće robovanje, zaglupljenost i predrasude pritišću na dole, tako ga ondje vidimo potpuno jadnog u drugoj krajnosti slobode bez zakona. Uvijek naoružan za napad i obranu, prestrašen od svakog zvuka, divljak napinje svoje pažljive uši

prema pustinji; sve novo je *neprijatelj* i jao si ga strancu kojeg oluja baci na obalu! Nema za njega dima s gostoljubivog ognjišta, nema prijaznog gostoprinstva da mu pruži odmor. Čak i gdje se čovječanstvo podiglo iz neprijateljske samoće do zajedništva, iz neimaštine do raskoši, iz straha do radosti—kako našim očima izgleda groteskno i stravično! Njegov neistančani ukus traži sreću u omami, ljepotu u izopačenosti, slavu u preuveličavanju; čak i njegova vrlina u nama budi stravu, i što on zove blaženstvo u nama izaziva samo gnušanje i samilost. Tavi smo *mi* bili. Cezar i Tacit našli su nas u ne baš mnogo boljem stanju pred tisuću osamsto godina. Što smo sada?—Dopustite mi da se kroz koji trenutak pozabavim ovim razdobljem u kojem sada živimo, sadašnjom slikom svijeta u kojem prebivamo.

Ljudska radinost je odbojnu zemlju obrađivala i pripitomila je upornošću i umijećem. U nekom dijelu svijeta vidimo ljude gdje otimaju kopno moru, negdje drugdje skreću rijeke u sušne krajeve. Čovječanstvo je izmiješalo krajeve i godišnja doba, očvrstnulo nejake biljke Istoka prilagodivši ih vlastitoj oštroj klimi. Kako je Europu doselio u Zapadno Indijsko Otočje i Južna Mora, tako je isto pustio da se u Europi uzdigne Azija. Veselije nebo smiješi se nad njemačkim šumama, koje su snažne ruke čovjeka raskrčile da prodru zrake sunčeva svjetla, a u valovima Rajne zrcali se azijska vinova loza. Napućeni gradovi niknuli su uz njene obale, i sad vrve krepkim životom užitka i rada. Tu nalazimo čovjeka sigurnog u mirno uživanje posjeda svojih stečenih dobara među milijunima drugih, a ranije mu je jedan jedini susjed kvario miran san. Jednakost koju je izgubio postavši član zajednice, ponovno je mudrim zakonima stekao. Izbjegao je slijepom ograničenju puke sreće i siromaštva pod blažim ograničenjem ugovora, i odrekao se slobode grabežljive zvijeri da otkupi plemenitiju slobodu ljudskog bića. Nasušna nužda ne tjera ga više da uzme plug u ruke i ode na ratište braniti dom i domovinu. Svojom rukom gospodara puni svoje ambare, oružjem ratnika štiti svoju zemlju. Zakon čuva njegovo imanje—a njemu ostaje neprocjenjivo pravo, da sam odluči o svojim obvezama.

Koliko umjetničkih djela, koliko čuda marljivosti, kakva svjetlost na svim poljima znanja, otkako čovjek više ne troši svoje energije na bijednu samoobranu, jer mu je na raspolaganje dana

mogućnost podmirenja potreba, koje nikad ne može u potpunosti izbjeći; stekao je naime dragocjenu povlasticu da slobodno upravlja svojim sposobnostima i slijedi zov svog genija! Kakva živahna radinost na svakom mjestu, jer razmnožene želje udjeljuju nova krila pronalazačkom geniju i otvaraju nove sfere njegovoj radinosti.—Porušene su granice koje su narode i države držale u izolaciji neprijateljskog egoizma. Svu umovi, koji misle sad su spojeni vezom građana svijeta i svo svijetlo stoljećâ može sad obasjati duh novog Galileja i Erazma.

Od onog časa kad su se zakoni spustili na razinu čovjekove slabosti, čovjek se prilagodio zakonima. Uz njih je postao blag, baš kao što je, dok su bili divlji, jurio poput divljaka; barbarski zločini postepeno slijede svoju barbarsku kaznu u zaborav. Došlo je do velikog koraka k većoj plemenitosti, tako da su zakoni besprijekorni, makar čovječanstvo još uvijek nije. Gdje popusti stega nametnutih obveza čovječanstvu, nad njim zavlada moral. Onoga koji se ne straši nikakve kazne i kojeg savjest ne obuzda, sad ga unutar granica drže zakoni pristojnosti i poštenja.

Istina neki su barbarski ostaci prošlih vremena prodrli i do našeg vlastitog vremena, potomstvo slučajnosti i nasilja, koje Doba Razuma ne bi smjelo nastaviti. A koliko je korisnog dala razumnost čovječanstva tom nasljeđu barbarstva Starog i Srednjeg vijeka. Kako je neškodljivim, da—kako korisnim—učinila ono što se još nije usudila oboriti! Na neravnom zemljištu feudalne anarhije, Njemačka je ustanovila sustav svoje političke i duhovne slobode. Obris Rimskog cara predočen na ovoj strani Apenina koristi svijetu beskrajno više od njegovog prauzora starog Rima, jer u zajedništvu drži korisni sustav država kroz slogu: Prijašnji je tlačio najdjelotvornije sile čovječanstva ropskom jednoličnošću. Čak i naša vjera, toliko iskrivljena u rukama bezvjernika, odakle smo je mi dobili u baštinu,—tko može nijekati oplemenjujući upliv bolje filozofije na nju? Od Leibniza i Locke-a, *dogma* i *moralnost* Kršćanstva postale su bogatije na isti način kojim je četka Rafaela ili Correggi(o)a ostavila u nasljedstvo sakralnoj povijesti.

Konačno naši narodi: kolikom žestinom, kolikom umjetnošću su međusobno isprepleteni! Koliko trajnije bratski uz dobrotvornu moć nužde, od najsvečanijih ugovora ranijih vremena! Mir sad

čuvamo stalnim obuzdavanjem rata, i ljubav prema vlastitoj naciji stvara od nje čuvara blagostanja drugih. Europska zajednica država pretvorila se, izgleda, u veliku porodicu. Članovi porodice mogu se među sobom ponašati neprijateljski, no neće više, nadajmo se, jedan drugog trgati, komad po komad.

Kakve sasvim različite slike!

Tko bi u kulturnom Europljaninu osamnaestog stoljeća prepoznao samo naprednijeg brata modernog Kanađanina ili starog Kelta? Sve te vještine, umjetnički impulsi, iskustva, i sve tvorevine razuma, usađene su u čovječanstvo i razvijene u rasponu od nekoliko tisuća godina. Sva su ta čuda umjetnosti, veličanstvena dostignuća radinosti proistekla od čovječanstva. Što ih je probudilo u život, što ih je izmamilo van? Kroz koje bi sve uvijete čovjek lutao, dok se ne bi uspeo iz *jedne* krajnosti, od nedruštvenog troglodita do dosjetljivog mislioca, kulturnog svjetskog čovjeka? Univerzalna povijest svijeta daje odgovor tom pitanju.

Ništa manje izrazita nije ni razlika koju nam pružaju suvremene generacije u različitim zemljama. Kolika raznolikost običaja, ustava, i ponašanja! Kakva nagla previranja između tame i svjetla, između anarhije i reda, blagostanja i bijede, čak i pri susretu s ljudima u ovom malom dijelu svijeta, Europi! Slobodni uz Temzu, svoj vlastiti dužnik za tu slobodu; ovdje nesavladiv između Alpi, tamo drugdje nepobjediv između svojih umjetnih rijeka i močvara. Uz rijeku Vistulu, bez energije bijedan u svojoj neslozi; na drugoj strani Pirineja, bez energije bijedan u svom spokoju. Bogati i blagoslovljeni u Amsterdamu bez žetve; siromašni i nesretni u neiskorištenom raju Ebra. Tu dvije udaljene države, odijeljene oceanom, pretvorene u susjede silom nužde, marljivosti u umjetnosti, i političkim vezama; tamo stanovnici susjedi na obali *iste* rijeke, neizmjerne daleki u svojoj različitoj liturgiji! Što je vodilo silu Španjolske preko Atlantskog oceana u srce Amerike, a nije bila u stanju kročiti preko Taja [Rio Tajo] i Guadijane? Što je sačuvalo tolika prijestolja u Italiji i Njemačkoj, a u Francuskoj pustilo da nestanu sva osim *jednoga*? Svjetska povijest rješava to pitanje.

Čak i ovo što smo se *mi* našli ovdje na okupu u ovom trenutku, zajedno na ovalikom stupnju nacionalne kulture, služeći se ovim jezikom, s ovim načinom ponašanja, ovim građanskim povlasticama, ovim

stupnjem slobode savjesti, rezultat je možda svih prijašnjih događaja na svijetu: Sva *cjelokupnost* univerzalne povijesti potrebna je da se objasni ovaj jedincati trenutak. Da bismo se mi ovdje našli kao Kršćani, ta vjera je morala proći kroz bezbrojne prevrate, morala se odijeliti od Judaizma, morala je naći Rimsku državu točno onakvu kakvu je našla, da bi se proširila brzim pobjedničkim tokom, i konačno uspela na prijestolje Cezara. Naši neuglađeni preci u Turingijskim šumama morali su doživjeti poraz od nadmoćnije sile Franaka da bi prihvatili njihovu vjeru. Kroz svoje bogatstvo koje se povećavalo, kroz neukost naroda, i zbog slabosti svojih vladara, kler je dolazio u napasti i prihvaćao naklonosti i zloporabio svoj ugled, te pretvorio svoju *nečujnu moć nad savjesti* u svjetovni mač. Da se mi ovdje okupimo kao Kršćani protestanti, hijerarhija je morala izliti pod Grgurom i Inocentom sve svoje grozote na ljudski rod, da bi razuzdana pokvarenost moralnih zakona i vapijuća sablazan duhovnog despotizma ohrabrila neustrašivog redovnika Augustinijanca da izda znak za pobunu, i izvuče pola Europe iz hijerarhije Rima. Da se to moglo dogoditi, oružja naših prinčeva morala su iznuditi od Karla V.-og vjerski mir, a Gustav Adolf morao se osvetiti za prekršaj tog mira i uspostaviti novi, općenitiji mir kroz stoljeća. Gradovi u Italiji i Njemačkoj morali su se podići te otvoriti vrata industriji, razbiti okove kmetstva, oteti žezlo iz ruku neukih tirana, i zadobiti za sebe poštovanje kroz ratobornu Hanseatsku Ligu, da bi trgovina i robni promet procvjetali, i da bi suvišak za sobom povukao vještinu radosti, te je narod mogao odati priznanje korisnom rataru, a dugotrajno blagostanje za čovječanstvo sazrijelo u blagotvornu srednju klasu, stvaraoca sve kulture. Njemački su carevi morali omlitaviti u stoljetnim ratovima s papama, njihovim vazalima i ljubomornim susjedima, Europa je morala zbaciti teret opasnog preobilja u grobove Azije, i izazivačka feudalna aristokracija morala je na smrt iskrvariti svoj buntovni duh u ubilačkom zakonu pesnice, vojnim pohodima na Rim i Križarskim Ratovima, tako da bi smetenost i kaos mogli preći u red, i protivničke sile država odahnuti u blaženoj izjednačenosti, i otuda nam dolazi naša današnja dokolica kao nagrada. Da bi se naš um istrгнуo iz neznanja u koje ga je duhovna i svjetovna prisila okovala, dugo potiskivana klica učenosti ponovno je izbila među svoje najbjesnije progonitelje, te je jedan Al Mamun morao platiti danak znanosti, kojeg je jedan Omar silom od nje iznudio. Nepodnošljiva

bijeda barbarstva istjerala je naše pretke iz krvavog *Božjeg suda* u ljudske sudnice zakona, ubojite kuge morale su natjerati zalutalu medicinu da se vrati proučavanju prirode, besposlica redovnika morala je iz daleka pripremiti zamjenu zlu, kojeg je njihov rad stvorio, te je svjetovna radinost u samostanima morala sačuvati uništene ostatke Augustinijanovog doba sve dok nije došlo umijeće tiska. Utučeni duh nordijskog barbara morao se izdignuti do rimskog i grčkog uzora, i školovanje je moralo sklopiti savez s Muzama i Gracijama, da bi našlo put do srca i zaslužilo ime kipara ljudi.—No da Grčka nije dala Tukidida, Platona, Aristotela, da Rim nije dao Horacija, Cicerona, Virgilija i Livija, bili se te dvije države uspele do visina političkog bogatstva, do kojih su doista doprijele? Jednom riječju, da im njihova *cijela povijest* nije prethodila? Koliko se izuma, otkrića, prevrata državnih i crkvenih trebalo *urotit* da pruži rast i širenje tim novim, još uvijek krhkim mladicama znanosti i umjetnosti! Koliko se ratova moralo voditi, koliko saveza sklopiti, raskinuti i ponovno sklopiti da bi Europu konačno dovelo do načela mira, koje jedino dopušta državam kao i njihovim građanima usmjeriti svoju pažnju na sebe te ujediniti svoju energiju u razumne svrhe!

Čak i pri najobičnijim, svakodnevnim poslovima građanskog života, ne možemo naš dug prošlim stoljećima izbjeći; najrazličitija razdoblja čovječanstva daju doprinos našoj kulturi jednako kao što najudaljenija područja svijeta doprinose našem obilju. Odjeća koju nosimo, začini u našoj hrani i cijena koju za njih plaćamo, mnogi od naših najjačih lijekova, kao i mnogo novo oruđe našeg uništenja—zar sve to ne pretpostavlja jednog Kolumba koji je otkrio Ameriku, jednog Vasca da Gammu koji je hoplovio vrh Afrike.

Tu je dakle dugački lanac događaja koji nas vuče od sadašnjeg, uzvišenijeg časa prema počecima ljudskog rada, a oni su isprepleteni u karike uzroka i posljedice. Samo beskonačno shvaćanje može te događaje nadgledati u cjelini i potpunosti; za čovjeka granice su uže.

I. Kod bezbroja tih događaja ili ljudskog svjedoka odnosno promatrača nije bilo, ili su sačuvani bez ikakvog obilježja. Među njih spadaju svi koji su prethodili ljudskom rodu, i izumu pisma. Izvor sve povijesti je predaja, a njen organ govor. Čitava epoha *prije govora* bila ne znam kako

značajna za svijet, izgubljena je za univerzalnu povijest.

II. No nakon izuma govora, kroz njega je nastala mogućnost izražavanja stvari, koje su se dogodile, i njihovog prenošenja dalje, te se u početku to izražavanje odvijalo posredstvom nepouzdanih i promjenljivih mitova. Od usta do usta, takav bi se događaj prenosio kroz dugi niz koljena, i budući je prolazio promjenljivim sredinama, koje su se i same stvarno mijenjale, i on je bio podvrgnut tim promjenama. Životna tradicija ili riječju prenesen mit, prema tome, krajnje je nepouzdan izvor za povijest; svi događaji prije upotrebe pisane riječi kao da i ne postoje za univerzalnu povijest.

III. No i sama pisana riječ isto tako nije vječna; vrijeme i nezgode uništili su bezbrojne spomenike starog vijeka, i sačuvano je samo nekoliko ruševina davnine sve do pojave tiskarskog umijeća. Sve u svemu većina ih je izgubljena povijesti zajedno sa svim podacima, koje su nam trebali pružiti.

IV. Između malog broja spomenika, koje je vrijeme poštedjelo, veći su broj *strast* i *pomanjkanje razumnosti* izobličili a često i *genij* onih koji su ih opisivali, te su time postali neshvatljivi. U nama se probudi nepovjerenje pred najstarijim povijesnim spomenicima a ne napušta nas ni pred kronikama današnjeg vremena. Kad čujemo svjedočanstva o događaju koji se tek danas zbilo, među ljudima gdje živimo, u gradu u kojem prebivamo, teško nam je razaznati istinu iz njihovih proturječnih izvještaja, s koliko odvažnosti možemo se onda pozvati na narode i vjekove udaljenije od nas po svojim čudnim običajima, po vremenskoj razdaljini tisuća godina?

Mali zbroj godina ostaje nakon svih ovih odbitaka i on predstavlja srž povijesti u najširem smislu. Koji i koliki dio te srži povijesti pripada Općoj, Univerzalnoj Povijesti?

U čitavom skupu tih događaja, povjesničar univerzalne povijesti izabire one, koji su imali bitni, nepobitni i lako ustanovljiv utjecaj na sadašnji izgled svijeta i uvjete života živućih pokoljenja. Moramo prema tome razmotriti povezanost povijesne činjenice sa *sadašnjim* ustrojstvom svijeta, da bismo sakupili građu za povijest svijeta. Stvarni niz događaja silazi od postanka stvari pa sve do njihovog

najnovijeg uređenja; povjesničar univerzalne povijesti uzlazi od najnovije svjetske situacije prema postanku stvari. Kad se u mislima uspinje s ove godine i stoljeća na slijedeće po redu i zapiše one događaje, koji se pred njim prostiru i koji sadrže objašnjenja godina i stoljeća koja im slijede, i kad taj uzlazni proces nastavi stepenicu po stepenicu do početka—ne svijeta jer vodič do tog mjesta ne postoji—nego do početka spomenika, tada donosi odluku da se istim pripremljenim putem vrati te spusti, nesmetano i laka koraka, služeći se tim zapaženim činjenicama kao vodičima, od početaka spomenika do najnovijeg doba. To je univerzalna povijest koju imamo i koju ću vam predočiti.

Budući da univerzalna povijest ovisi o bogatstvu odnosno siromaštvu izvora, mora se pojaviti onoliko broj pukotina u univerzalnoj povijesti koliko postoji neispisanih odlomaka u pisanoj predaji. Ma kolikom se suglasnošću, nužno i zacijelo, promijene u svijetu razvijale jedna iz druge, u povijesti će izgledati nepovezane jedna s drugom ili povezane slučajnošću. Radi toga uočava se znatna različitost svjetskog toka i toka univerzalne povijesti. Možemo prvi usporediti s neprekinutim stalnim tokom riječne struje od koje će samo po koji val tu i tamo biti osvijetljen u univerzalnoj povijesti. Budući se jednako lako može dogoditi, da nam odnos dalekog svjetskog događaja u okolnostima sadašnje godine izgleda raniji nego njegova veza s događajima koji su mu prethodili, ili mu bili suvremeni, tako je i neizbježno da se događaji koji su najpreciznije povezani s najnovijim vijekom nerijetko čine zasebnim u vijeku u kojem su se izvorno dogodili. Činjenica te vrste bila bi, na primjer, početak Kršćanstva, a naročito kršćanske etike. Kršćanska vjera dala je toliko različitih doprinosa obliku našeg sadašnjeg svijeta, da njena pojava postaje najvažnija činjenica univerzalne povijesti: No niti u dobu kad se pojavila, niti među stanovništvom gdje je nastala ne leži zadovoljavajuća osnovica objašnjenja njenog nastanka—jer nam nedostaju izvori.

Naša univerzalna povijest kao takova ne bi nikad bila išta drugo od skupa fragmenata, i ne bi nikad zaslužila ime nauke. No sad joj filozofsko shvaćanje dolazi u pomoć, i ma da ono spaja te fragmente umjetnim svezama, ipak uzdiže skup do sustava, do shvatljive cjeline. Tu njen autoritet leži u suglasnosti i neizmjenjivom jedinstvu naravnih zakona i ljudske duše, a to jedinstvo je, dakle, razlog da se događaji iz

najdaljeg antikviteta vraćaju u najnovije vrijeme u podudarnosti sličnih vanjskih okolnosti, kao i razlog, prema tome, da se iz najnovijih događaja, koji se nalaze unutar našeg vidokruga, može stvoriti zaključak i baciti tračak svijetla, kad gledamo unatrag, na događaje koji su nestali u prethistorijskom dobu. Način stvaranja zaključaka na osnovu analogije moćno je oruđe povijesti kao i svugdje drugdje, no važna svrha mora mu biti opravdanje, i pri njegovoj upotrebi oprez je isto toliko važan kao i sposobnost prosuđivanja.

Filozofski se um ne može dugo zadržati na gradivu univerzalne povijesti, a da se novi poriv težnje za skladom ne probudi u njemu, poriv koji ga neodoljivo potiče da sve oko sebe upije u svoju racionalnu narav, i da svaku pojavu koju vidi uzdigne na najviši prepoznatljiv učinak, na visinu *misli*. Što češće i uspješnije on tako ponavlja ovaj pokušaj povezivanja prošlosti sa sadašnjošću, to je jače potaknut povezati to kao *sredstvo* i *namjeru*, vidjevši tu njihovu isprepletenost kao *uzrok* i *posljedicu*. Jedna pojava nakon druge počinje skidati veo slijepog hira, neobuzdane slobode, i počinje se umjesto toga uklapati kao vrlo prikladna spona skladne cjeline (koja, mora se priznati, postoji samo u njegovoj zamisli). Uskoro postaje mu teško uvjeriti samog sebe da niz pojava koje su dostigle toliku pravilnost i odliku namjernosti u njegovoj namisli, ne posjeduje te odlike u stvarnosti; postaje mu teško prepustiti slijepom pravilu nužde ono, što je počelo poprimati tako živi lik pod posuđenim svijetlom shvatljivosti. Uzima, dakle, taj sklad iz svoje nutrine i presađuje ga izvan sebe u poredak stvari, to jest daje logičnu svrhu toku svijeta i teleološko načelo *univerzalne povijesti*. S tim načelom još jednom prošeta kroz univerzalnu povijest, uzdigne ga i podvrgne ispitivanju u svakoj pojavi koju mu ovo veličanstveno kazalište pruža. Vidi ga *potvrđenog* u tisućama stjecajnih činjenica, i *opovrgnutog* u isto toliko drugih slučajeva; no dok god važne spone nedostaju u toku svjetskih promjena, dok god sudbina prikriva konačno objašnjenje o tolikom mnoštvu događaja, on to pitanje proglašava neodređenim a ono mišljenje će pobijediti koje je u stanju pružiti veću vjerodostojnost umu i srcu, veće ushićenje.

Vjerojatno ne moramo prizvati u pamet, da univerzalna povijest podleže potonjem nacrtu samo u najnovije doba. Prenagljena upotreba ovog

veličanstvenog mjerila lako može povjesničara dovesti u napast da izvrši nasilje nad događajima, i time ga odvuče sve dalje i dalje od ovog svijetlog razdoblja univerzalne povijesti, u želji da je ubrza. No nikad nije prerano upozoriti na tu rasvijetljenu, no ipak zanemarenu stranu univerzalne povijesti, stranu kojom prijanja uz najviši predmet ljudskih nastojanja. Već letimičan pogled u svezi s time, čak kad je cilj i jedva moguć, mora marljivosti istraživača nadodati osvježujuću pobudu, i prijatnu razonodu. Čak i najmanji napor biti će mu važan videći se kako kroči putem, ili vodi nasljednika na put prema rješenju problema poretka svijeta, i kad susretne Vrhovni Um u Njegovom najljepšem ostvarenju.

Ako se, gospodo, budete tako vladali prema univerzalnoj povijesti, njen studij će vam pružiti zamamljivo i korisno zanimanje. Zapaliti će plamen vašeg uma, i dobrohotno oduševljenje u vašem srcu. Izliječiti će vam um od običnog i uskog vidokruga moralnih nahoda, i dok vam pred očima razotkrije veličanstvenu sliku razdoblja i naroda, popraviti će donošenje naglih i trenutnih odluka, kao i ograničeno prosuđivanje egoizma. Koliko priuči osobu uspostaviti vezu s cjelovitošću onog što je prošlo, i pohitati sa svojim zaključcima o dalekoj budućnosti, toliko i prikriva granicu rođenja i smrti koja tako usko i tiranski opisuje ljudski život, te tako, optičkom varkom, proširuje njegov kratki život u beskonačni prostor, i neopazice uvodi pojedinca u ljudski rod. Čovjek mijenja sebe i silazi s pozornice; njegova se mišljenja mijenjaju i odlaze s njim: Povijest jedina ostaje neprestano na pozornici, besmrtni građanin svih država i svih vremena. Kao Homerov Zeus, odozgo gleda jednako sjajnim pogledom na krvavo djelo rata, i na mirne države i narode koji se nedužno hrane mlijekom svoga stada. Koliko god ljudska razuzdana sloboda bezakonja izgledala kao upravljač tim takmičenjem, toliko Povijest s mirom proniče u tu smušenu predstavu, jer je njen u daljinu prodirajući pogled već otkrio u dalekoj budućnosti put koji će tu lunjajuću slobodu bezakonja voditi uzdama nužde. Ono što povijest sakriva sramnoj savjesti Grgura ili Cromwella, to hita objelodaniti čovječanstvu: "Egoističan čovjek može uistinu sljediti nečasne ciljeve, no nesvjesno promiče veličajne."

Preveo: Stjepan-Smiljan Ćorković, dipl.ing.
Ottawa, Canada, 1995.

Nijedan lažni odsjev neće zaslijepiti povijest, nijedna predrasuda određenog doba neće je zavesti, jer ona doživljava konačnu sudbinu svih stvari. U očima povijesti, sve je potrajalo jednako dugo vremena, ona stalno čuva svježinu nagradnog maslinovog vijenca, a ruši u prah obelisk uzdignut taštinom. Raščlanivši u tančine precizni uređaj kojim nečujna nauka prirode promišljeno razvija moć čovječanstva od samog početka svijeta, te dok u svakom vremenskom razdoblju točno ukazuje na dostignuća u velikom nacrtu prirode, u isto vrijeme obnavlja pravo mjerilo sreće i zasluge, kojeg su prevladavajuće obmane u svakom stoljeću iskrivljavale na različite načine. Povijest nas liječi od pretjeranog oduševljenja za starinom i djetinjaste čežnje za prošlim vremenima; i dok nam upravlja pažnju na naše vlastito posjedovanje, ne pušta da želja za povratak na proslavljeno zlatno doba Aleksandra i Augusta uzme maha.

Svi prošli vijekovi, bez znanja i nakane, nastojali su ostvariti naše humano stoljeće. Naša su sva bogatstva, koja su marljivost i genij, razum i iskustvo, konačno kroz dugi vijek svijeta dopremili kući. Samo kroz povijest naučiti ćete pridati pravu vrijednost dobrima, jer nam inače običaj ili njihovo neosporeno vlasništvo vrlo lako uskraćuju potrebni osjećaj zahvalnosti; neprocjenjiva, dragocjena dobra, natopljena krvlju najboljih i najplemenitijih, dobra koja su zadobivena uz teške napore mnogih naraštaja! A koji od vas, u kome se bistar duh sjedinjuje s osjećajnim srcem, može držati ovu veliku obvezu u glavi, a da se u njemu ne probudi tiha želja da taj dug otplati dolazećim pokoljenjima, jer ga više ne može isplatiti prošlim? Plemenita želja mora sjati u nama da i mi pridonesemo *uz naše mogućnosti* toj bogatoj ostavštini istine, morala i slobode koju smo primili od svijeta prošlosti, i koju još jednom moramo predati, bogato povećanu, svijetu koji dolazi, i da u tom vječnom lancu koji se provlači kroz sva ljudska pokoljenja učvrstimo našu prolaznu egzistenciju. Ma kako različite bile sudbine koje vas očekuju u društvu, ovome možete svi nešto doprinijeti! Staza k besmrtnosti otvorila se i stoji otvorena svakom dostignuću, hoću reći, k pravoj besmrtnosti, gdje čin živi i hita naprijed, čak i kad ime autora ostane pozadi.